

Rapport 2010:98

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Fjärrvärme på gården kv Borgmästaren 2 och 3

RAÄ 21
kv Borgmästaren 2 och 3
Vadstena stad och kommun
Östergötlands län

Mats Magnusson

Fjärrvärme på gården

Kv Borgmästaren 2 och 3

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	4
Metod och dokumentation	6
Resultat	6
Fyndmaterialet	11
Referenser	11
Tekniska uppgifter	12
Bilaga 1. Fyndlista	14
Bilaga 2. Ritning	16

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

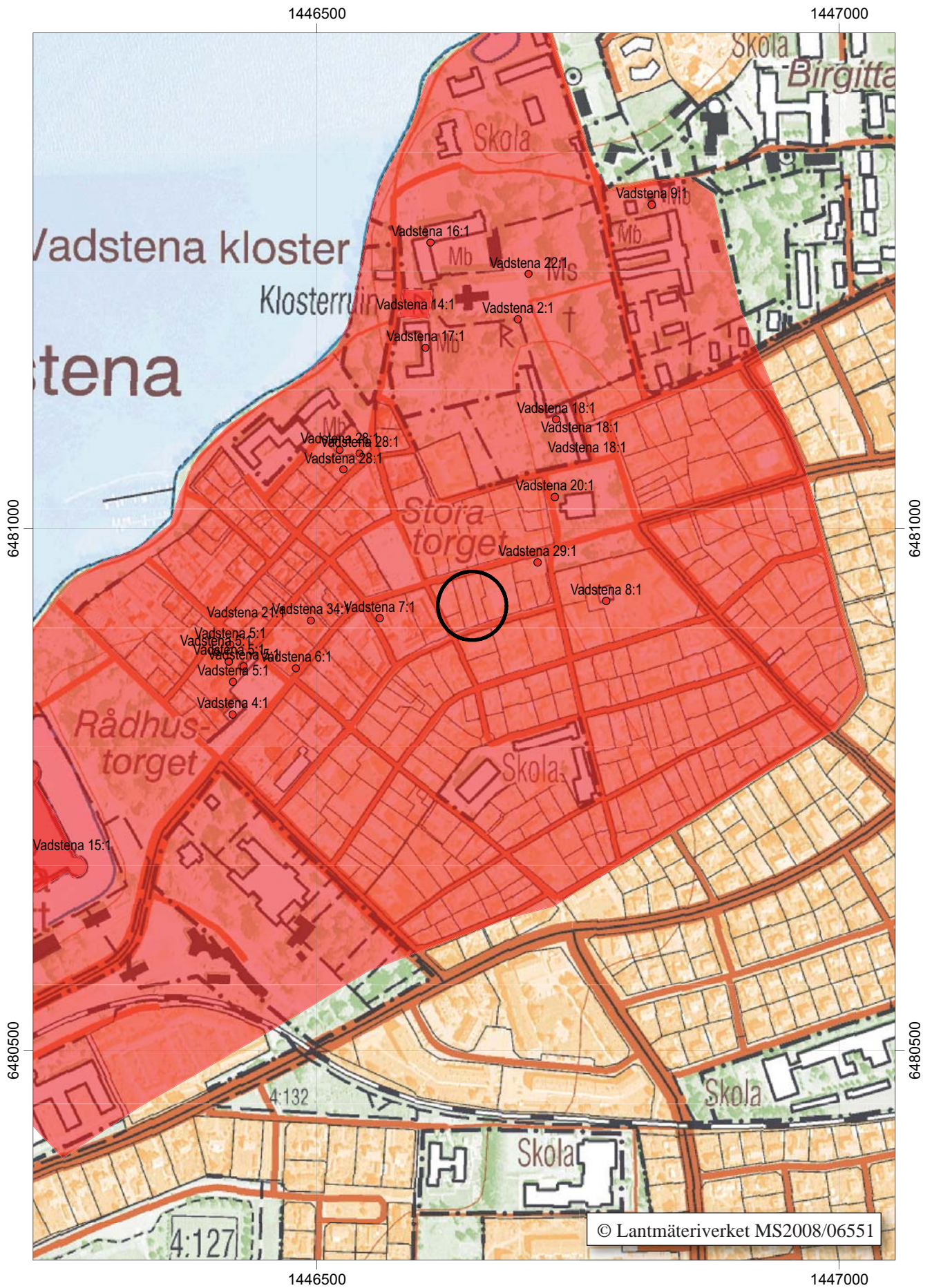
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

Den 27-30 juni 2010 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Schaktningsövervakningen föranleddes av två anslutningar till fjärrvärmenätet inom fastigheterna kv Borgmästaren 2 och 3 i Vadstena stad och kommun, Östergötland. Arbetet utfördes på uppdrag av Rindi Vadstena AB. Utmed huvudschaktet, som gick över gården i kv Borgmästaren 2 och ut till Fyllagatan, påträffades rester efter stenbeläggningar och äldre kvartersbebyggelse. I det sidoschakt som löpte in till en byggnad i kv Borgmästaren 3 framkom en gårdsbeläggning från 1800-talet och resterna efter en timmerkonstruktion.

Mats Magnusson
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan blad 084 69, med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde den 27-30 juni 2010 en arkeologisk förundersökning, i form av schaktningsövervakning. Denna utfördes i samband med grävning för fjärrvärmeanslutning inom kv Borgmästaren 2 och 3 i Vadstena stad och kommun. Totalt undersöktes ca 60 löpmeter schakt inför fjärrvärmeanslutningen.

Den arkeologiska förundersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdragsgivare var Rindi Vadstena AB som också svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för den arkeologiska förundersökningen och utformningen av rapporten var undertecknad.

Områdesbeskrivning

Inom Vadstena stadsområde är spår efter förhistoriska lämningar sparsamma. Lösfynd från stenåldern har påträffats inom området, men endast i sådan omfattning att de hittills tolkats som tappade eller ditförda föremål. Öster om staden har brandgravar från äldre järnålder undersökts och söder och sydost om staden finns ett gravfält samt ett par gravar från yngre järnåldern (Karlsson 2008). På klosterkyrkogården finns en runsten, vars ursprungliga placering är osäker. Den s k ”Vadstenabrakteaten”, en guldrakteat från folkvandringstid, har även den en osäker proveniens.

Orten Vadstena omtalas i de skriftliga källorna första gången år 1268. Där fanns då ett betydande kungligt gårdskomplex med en palatsbyggnad. Gården donerades av kung Magnus och drottning Blanka år 1346 för byggandet av heliga Birgittas klosterstiftelse (Fritz 2000:59ff). I samband med klosteretableringen började staden växa fram och den fick sina stadsprivilegier år 1400. Palatset och området kring det undersöktes på 1950- och 1960-talen. Vid undersökningarna påträffades lämningar som tyder på att det funnits äldre träbebyggelse på platsen. Bland fynden fanns ett engelskt mynt daterat till 978-1016 e Kr (Stibéus 2000:45ff).

Ett hundratal meter söder om kungsgården låg sockenkyrkan S:t Per. Kring år 1830 revs den senmedeltida gotiska kyrkan men dess torn fick stå kvar. Idag ingår det i byggnaden Rödornet (Hasselmo 1982). Rester efter en äldre romansk stenkyrka har påträffats vid flera arkeologiska undersökningar. År 2006 framkom en runristad gravhäll (tidigkristet gravmonument) vilket kan tyda på att det funnits en kyrka på platsen redan på 1000-talet, sannolikt en föregångare till den romanska stenkyrkan (Lundberg i manus).

I det, för rapporten, aktuella området har flera arkeologiska undersökningar tidigare utförts. År 1971-72 utfördes undersökningar i kv Borgmästaren 9 där man bl a påträffade ett senmedeltida gårdskomplex och omfattande medeltida bebyggelserester (SR 10 och 11).

Vid en undersökning 1974 i kv Borgmästaren 1 konstaterades att marken kraftigt sluttade ut mot Nygatan, i kvarterets sydvästra del. Detta tolkades som att ett vattendrag tidigare löpt här ut mot Vättern. Vidare påträffades en konstruktion innehållandes mycket slagg och rost intill det förmodade vattendraget, denna konstruktion tolkades som en smedja. Området innehöll även spår efter flera träkonstruktioner. Kulturlager framkom ca 0,4 -0,5 m under dagens marknivå (Rudbeck 1987).

Vid en provundersökning 1981 i kv Borgmästaren 12 påträffades resterna efter en källare eller halvkällare som genom fynd kunde som yngst vara 1700-tal. Lämningarna framkom ca 0,4 m under dagens marknivå (Tesch 1981).

Inom kv Borgmästaren 2 och 3 ligger idag två stycken byggnader som antas vara av medeltida ursprung (BR IV och V).

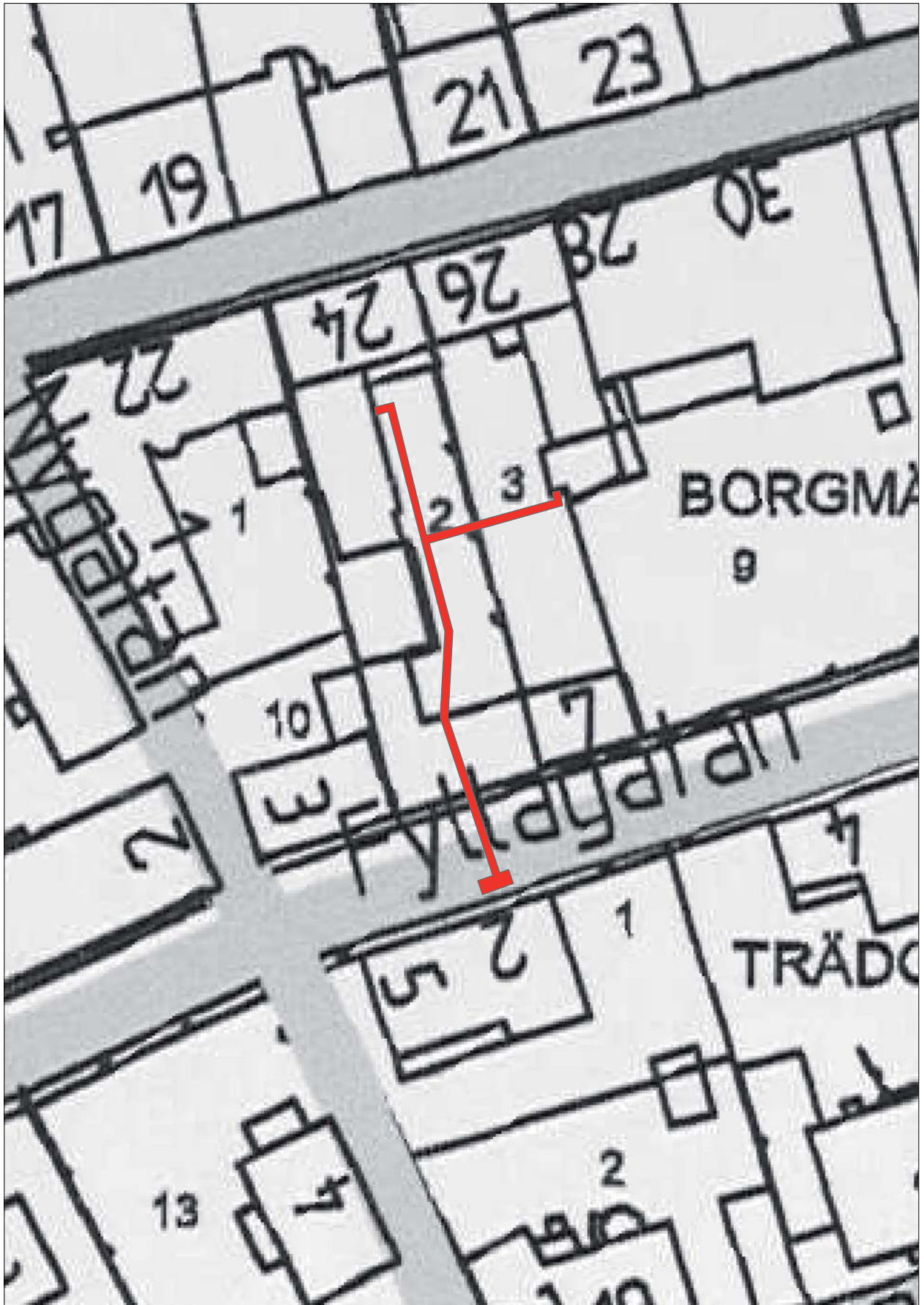
Syfte

Syftet med förundersökningen, som genomfördes i form av en schaktningsövervakning, var att tillse att fast fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. Fornlämningar som framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Målet var att resultatet skulle kunna kopplas till tidigare undersökningar och därigenom ge en utökad och fördjupad kunskap om det aktuella området.

Till undersökningen knöts följande frågeställningar:

- Är det möjligt att konstatera medeltida kulturlager/lämningar längs det aktuella schaktet?
- Då fjärrvärmeschaktet ska anslutas till en eventuellt medeltida byggnad (BR V), är det möjligt att närmare tidsbestämma konstruktionen?

Resultatet från förundersökningen skulle även kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Figur 3. Utdrag ur Adresskartan över Vadstena med schaktet markerat. Skala 1:500.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning i samband med att schaktet för fjärrvärmeledningen grävdes. Totalt undersöktes ca 60 löpmeter schakt. Det ca 0,8 m breda och ca 0,6-1,0 m djupa schaktet grävdes med maskin och påträffade anläggningar rensades fram med hacka och skrapa. Den arkeologiska förundersökningen dokumenterades i form av profilritning, digitalfotografering och beskrivning.

Ett antal föremål tillvaratogs. Dessa förvaras, i avvaktan på slutgiltigt fyndfördelning, i läns museets klimatanpassade magasin under accessionsnummer ÖLM C4539. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands läns museum.

Resultat

Kv Borgmästaren 2 och 3 - gården

Schaktningen tog sin början längst in på gården i kv Borgmästaren 2, där fjärrvärmeledningen skulle in igenom en vägg. Det visade sig att schaktet till större delen grävdes i ett äldre avloppsschakt vilket var fyllt med sten, grus och diverse skräp. Den del som inte berördes av avloppsschaktet visade på att gårdsmarkens övre lager bestod av påförda massor av grusig matjord.

På grund av de påförda massorna och det äldre avloppsschaktet framkom inget av arkeologiskt intresse under schaktets första 28 meter. Resterna efter en stenbeläggning påträffades, på 0,6 m djup, ca en meter innan schaktet gick in i gårdsbyggnadens portlider. Senare tiders aktiviteter hade skadat stenbeläggningen som nu endast bestod av ett fåtal stenar i storleken 0,10-0,20 m. Inne i portlidret bestod det understa lagret av raseringsmassor men inga säkra konstruktioner kunde iakttas. I samband med att schaktet fortsatte ut i Fyllagatans trottoar bildades en skarp gräns mellan gårdens påförda massor/raseringslager och trottoarens fyllning som bestod av en gul sand.

Ännu en stenbeläggning påträffades i det tvärschakt som grävdes, över gården, till kv Borgmästaren 3. Denna stenbeläggning som låg på ca 0,6 m djup var avgrävd av en vattenledning, men kunde följas på en sträcka av ca 5 m. Fynd i anslutning till stenbeläggningen gör att den kan placeras i 1800-talet vilket visar på att omfattande jordmassor påförts

gården i senare tid. På platsen där de båda schakten gick samman påträffades dåligt bevarade rester efter en träkonstruktion. Vad som tolkas som en syllstock med ovanpåliggande plankor kunde iakttas inom ett begränsat område på ca 0,6 m djup.

Området intill den medeltida källaren i kv Borgmästaren 3, där fjärrvärmen skulle ledas in genom befintlig öppning, var stört av elledningar. De fynd som ändå framkom på ca 0,5 m djup var även de från 1800-talet. Detta tyder på att eventuella bevarade medeltida kulturlager och konstruktioner, inom gårdssytan, ligger på ett större djup än de ca 0,6 m som nu grävdes.

Fyllagatan

Schaktet sträckte sig tvärs över gatan från portlidret till kv Borgmästaren 2 och fram till den befintliga fjärrvärmeledningen som gick längs gatans södra sida. Fyllagatan var till största delen uppfylld med sand efter schaktningar för VA-, el-, fiber- och fjärrvärmeledningar ner till det nu aktuella schaktdjupet på ca 1,0 m. Längs en sträcka av ca 2,0 m på gatans södra sida fanns dock orörda kulturlager från ca 0,35 m djup.

En kort sträcka av en äldre kullerstensbelagd gata (ca 0,7 m djup) fanns bevarad intill en stock som tolkas som en syll (ca 0,7 m djup). Under stocken fanns en syllsten och innanför fanns ytterligare två stenar som skulle kunna vara fler syllstenar eller utgöra rester efter en yngre byggnad/konstruktion (då de låg något högre upp än syllstenen). Ytterligare en rad kullersten fanns bevarad under syllstocken vilket visar att gatan är något äldre än träkonstruktionen. Den nu funna gränsen mellan äldre gata och kvartermark överensstämmer väl med den tidigare gatusträckningen som kan ses på den historiska kartan från 1705 (se figur 8).

När kullersten och syllsten borttogs framkom ett svartbrunt kulturlager med en brandlagerlins på toppen. I detta lager fanns några stenar, på ett djup av ca 0,9 m, vilka inte syntes ingå i någon konstruktion. På botten av schaktet påträffades en träbalk som korsade schaktet på ca 0,9 m djup, men inte heller denna kunde kopplas till någon övrig konstruktion. Under detta kulturlager fanns ett lager med sjösand men då schaktet inte grävdes djupare än 1,0 m är det svårt att säga om sanden utgör undergrund i form av äldre strand eller om det handlar om någon form av utjämningslager, släckningslager eller flygsand.

Figur 5a och b. Schaktet över gården till kv Borgmästaren 2 (t v) och tvärschaktet till den medeltida källaren i kv Borgmästaren 3. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

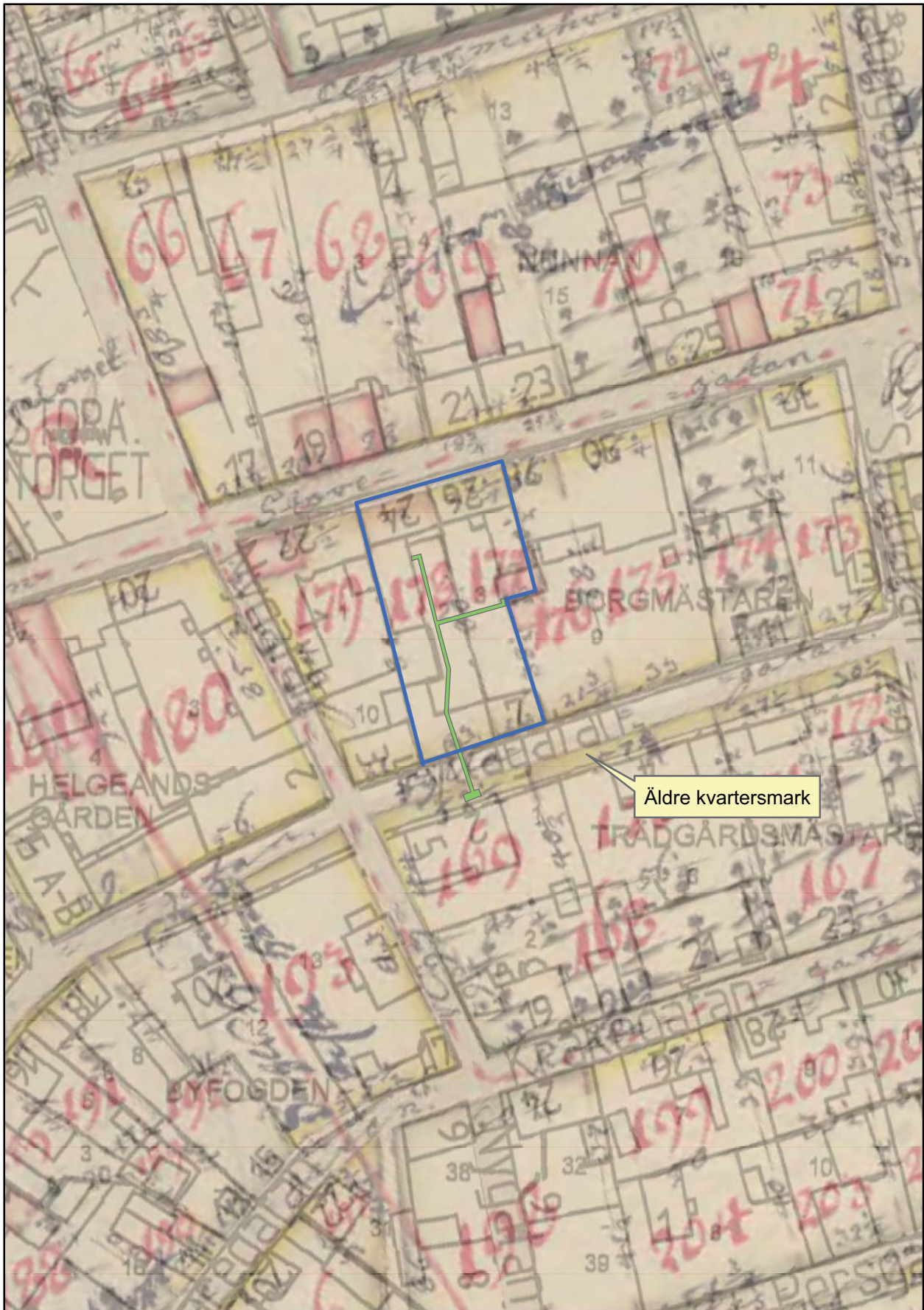
Figur 6a. Stenbeläggningsen i tvärschaktet. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 6b. Stenbeläggningen vid portlidret. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 7. Rester efter en träkonstruktion i korsningen med tvärschaktet. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 8. Historiska kartan från 1705 (rektifierad) på dagens adresskarta med undersökningsområde och schakt markerade. Notera att gatan var smalare på den äldre kartan.

Figur 9. I förgrunden rester efter en kullerstengata och där bakom en dåligt bevarad stock och några större stenar som kan vara rester efter en byggnad. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Fyndmaterialet

Totalt består fyndmaterialet av 23 fyndposter. Fynden tyder på en allmän datering av de berörda lämningarna till som äldst 1600-tal, men det mesta talar för att anläggningarna är anlagda från 1700-talet och framåt. Bland fyndmaterialet finns bland annat ett antal skärivor keramik av typen BII:4, fönsterglas, kritpipsfragment och vad som tolkas som en glättsten i glas.

Referenser

- Fritz, B. 2000a. Det medeltida Vadstena. I: *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.
- Hasselmo, M. 1982. Vadstena. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. *Medeltidsstaden 36*. Stockholm.
- Karlsson, E. 2008. *Gravar på Galgebergsgärdet. Kv Cisternen 6, Vadstena stad och kommun*. Östergötlands länsmuseum, rapport 2008:105. Linköping.
- Lundberg, A. (i manus). Kyrkorna kring Rödtornet i Vadstena. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.
- Rudbeck, G. 1987. *Medeltida kulturlager med byggnadslämningar. Kv Borgmästaren 10, Vadstena*. Arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet, rapport.
- Stibeus, S. 2000. Vadstena före staden. I: *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.
- Tesch, S. 1981. *Kv Borgmästaren nr 12. Vadstena, Östergötland*. Provundersökning. Riksantikvarieämbetet, rapport.
- Register över kvarstående medeltida byggnader (BR)
- Stadsarkeologiskt Register (SR)
- Lantmäteristyrelsens kartarkiv, LMS, akt D121-1:4. Stadsplan 1705.

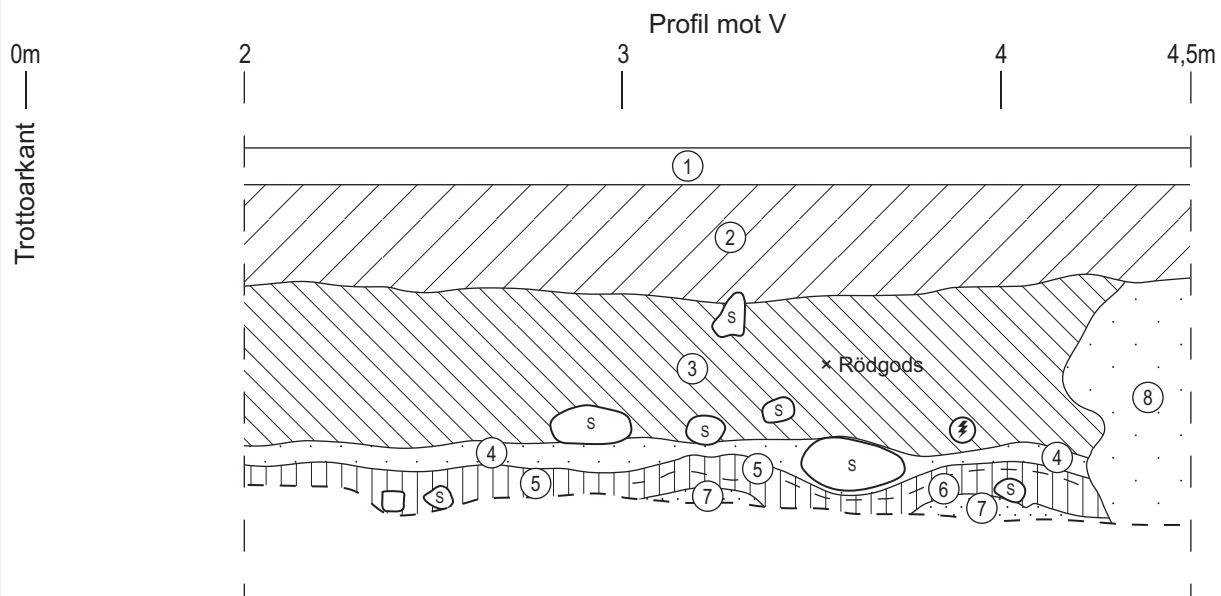
Tekniska uppgifter

Kvarter	Borgmästaren 2 och 3
Stad och kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	RAÄ 21
Ekonomiska kartans blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X 6480930, Y 1446646
Koordinatsystem	RT90 2,5 gon V
Typ av undersökning vakning	Arkeologisk förundersökning, schaktningsöver-
Länsstyrelsens dnr	431-2515-10
Länsstyrelsens handläggare	Malin Backman
Länsstyrelsens beslut	2010-05-24
ÖLM dnr	289/10
ÖLM projektnr	531124
Uppdragsgivare	Rindi Vadstena AB
Kostnadsansvarig	Rindi Vadstena AB
Projektledare	Mats Magnusson
Rapportarbete	Mats Magnusson
Fältarbetstid	2010-09-27 – 2010-09-30
Totalt undersöktes	Ca 60 löpmeter
Fynd	ÖLM C4539
Foto	Digitala
Grafik	Mats Magnusson
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin
Grafik	Mats Magnusson
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2010:98 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1. Fyndlista

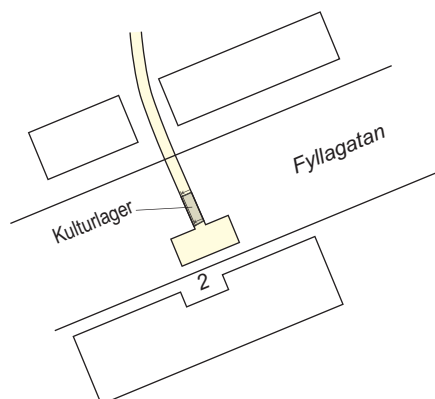
ÖLM C4539:1-23 kv Borgmästaren 2 och 3. Vadstena stad och kommun, Östergötland.										
Nr	Ant	Sakord	Klassif 1	Klassif 2	Mtrl 1	Mtrl	Teknik	Längd	Höjd	
01	16	Ben	Animalie		Ben			0	0	
02	11	Spik			Järn		Smitt	0	0	
03	1	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera		Pressat	33	0	
04	3	Glas	Fönsterglas		Glas		Blåst	0	0	
05	1	Glas	Hushållsglas		Glas		Blåst	0	0	
06	1	Kärl			BII:4		Drejat	0	0	
07	1	Kärl			BII:4		Drejat	0	0	
08	1	Musselskal			Pärlemor			0	0	
09	1	Kärl			BII:4		Drejat	0	0	
10	1	Kärl			BII:4	Vitlera	Drejat	0	0	
11	1	Kärl			BII:4	Vitlera	Drejat	0	0	
12	1	Kärl			BII:4		Drejat	0	0	
13	1	Kärl			BII:4		Drejat	0	0	
14	1	Kärl			BII:4		Drejat	0	0	
15	1	Flaska			Glas		Blåst	0	0	
16	1	Glas	Fönsterglas		Glas		Blåst	0	0	
17	1	Glas	Hushållsglas		Glas		Blåst	0	0	
18	4	Kärl			BII:4		Drejat	0	0	
19	1	Spik			Järn		Smitt	57	0	
20	1	Kärl			BII:4	Vitlera	Drejat	0	0	
21	1	Kärl			BII:4		Drejat	0	0	
22	1	Glättsten			Glas		Blåst	0	31	
23	1	Oidentifierat			Järn		Smitt	310	0	

	Diam	Vikt	Frag	Anmärkning
	0	429,3	F	Raseringslager, Fyllagatan 2.
	0	127,6	F	Raseringslager, Fyllagatan 2.
	6	1,6	F	Raseringslager, Fyllagatan 2.
	0	1,7	F	Raseringslager, Fyllagatan 2. Glaspest.
	0	0,6	F	Raseringslager, Fyllagatan 2. Glaspest.
	0	6,5	F	Raseringslager, Fyllagatan 2. Grönglasyr.
	0	8	F	Raseringslager, Fyllagatan 2. Mörk, tjock glasyr. Sekundärbränt?
	0	0,5	F	Raseringslager, Fyllagatan 2.
	0	2,8	F	Klarglasyr.
	0	8	F	Klar- och grönglasyr med vitleredekor.
	0	46,2	F	Grönglasyr.
	0	8,8	F	Grönglasyr. Drejsspår. Profil 1,55m.
	0	28	F	Klarglasyr. Mynningsbit. Dekorativa drejsspår.
	0	7,2	F	Klarglasyr. Dekorativa drejsspår.
	0	7,2	F	Skärva av liten flaska.
	0	4,7	F	Glaspest.
	0	1	F	
	0	35,2	F	Klarglasyr. Dekorativa drejsspår.
	0	11	F	
	0	11,3	F	Klar- och grönglasyr. Vitleredekor. Fat?
	0	3	F	Klarglasyr.
	73	233	F	Rund, tillplattad glättsten? Nästan intakt.
	18	364,7	F	Rund järnstång med en tillplattad, spetsig ände, i andra änden ett skålat urtag. Lösfynd.

- 1 Asfalt.
- 2 Bärlager. Grus och sand.
- 3 Raseringslager. Gråbrunt med tegel.
- 4 Sandlager. Beigevit sjösand.
- 5 Kulturlager. Svartbrunt med brandlagerlins på toppen.
- 6 Kulturlager. Svartbrunt.
- 7 Som L4.
- 8 Sandlager. Gul sand.

0 1m

Fyllagatan

Vadstena stad och kommun, Ög
 RAÄ 21
 Profilirritning och planskiss
 Skala 1:20
 Dnr 289/10
 2010-09-30 Mats Magnusson
 Renritning Lasse Norr

Den 27-30 juni 2010 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Schaktningsövervakningen föranleddes av två anslutningar till fjärrvärmenätet inom fastigheterna kv Borgmästaren 2 och 3 i Vadstena stad och kommun, Östergötland. Utmed huvudschaktet, som gick över gården i kv Borgmästaren 2 och ut till Fyllagatan, påträffades rester efter stenbeläggningar och äldre kvartersbebyggelse. I det sidoschakt som löpte in till en byggnad i kv Borgmästaren 3 framkom en gårdsbeläggning från 1800-talet och resterna efter en timmerkonstruktion.